

גילוי קמות של הורדוס

ארץ עלצת: גילויי הצבע הראשוועים של מדינת ישראל

מאתיים שנה לעליית תלמידי הגדר"א; המאבק של חיילי הbrigada
על זהות עברית; המחברת האבודה של רחל המשוררת; ה בניית שטרכות
בירושלים בתקופת המנדט; המחצבה שמאנניה נבנה בית המקדש

תוכן עניינים

הקדמה	3
אחוֹד נצֵר במחתרות יעקב קלען ורועי פורת / גילוי קברו של הורדוס מצאננו את קברו של הורדוס (28)	6
אהרון יפה ואחוֹד נשר / המחצבה שאבניה שימשו לבניין הר הבית בימי הורדוס	32
אריה מורגנשטרן / מאתים שנה לעליות תלמידי הגר"א	40
אבורם פז / המאבק של חילו הbrigade על זהות עברית וסמל	46
אליהו הכהן / המחברת האבודה של רחל המשוררת	54
רחל ברקאי / הכנת שטרות בירושלים בתקופת המנדט הבריטי	60
רמי זוריאל / הנצחת הנופלים במערכה על ירושלים במלחמת העצמאות	67
יעורא פימנטל / התשעים שנה למלחמות העולם הראוניה	74
שמעון קטקוף / ארץ נולדה, צילומי צבע נדירים של מדינת ישראל מ-1950	80

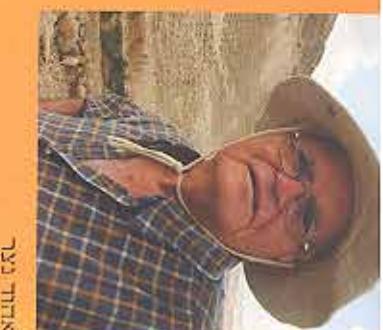
מדורדים

800 בעקבות מאמרי	
אליהו הכהן / 'אצל כותל מערבי שמה' (108); אביתר נור / שכונת המוגרבים ושכונות ابو סעוד (112); חיים גוטמן / הכותל באמנות השימושית (113); אהרון יפה / שיקום בית הכנסת שמול קורש הקודושים במנזרות הכותל (115)	
116 סקירת ספרים חדשים / אליו שילר	
124 מבטבים למערכת	
126 האם תובל לזהות?	
127 תשבע מס' 9	

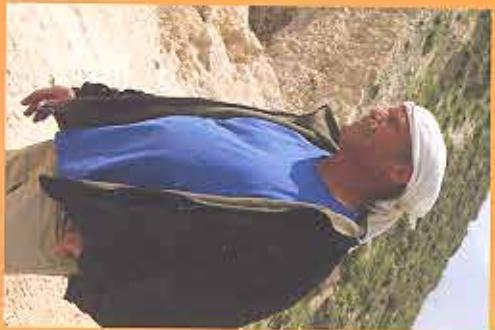
ארוח נצל

ברעתתפות יעקב קלמן
ורועי פורט

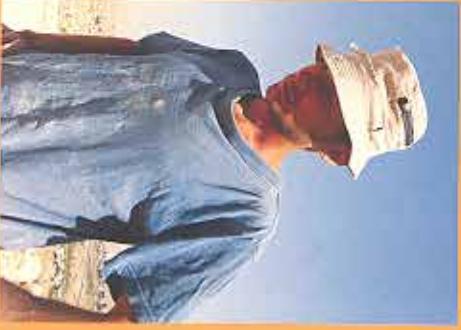
אל-קנְּרָה בְּשִׁבְעָה



שלום נצאר



יעקב קלמן

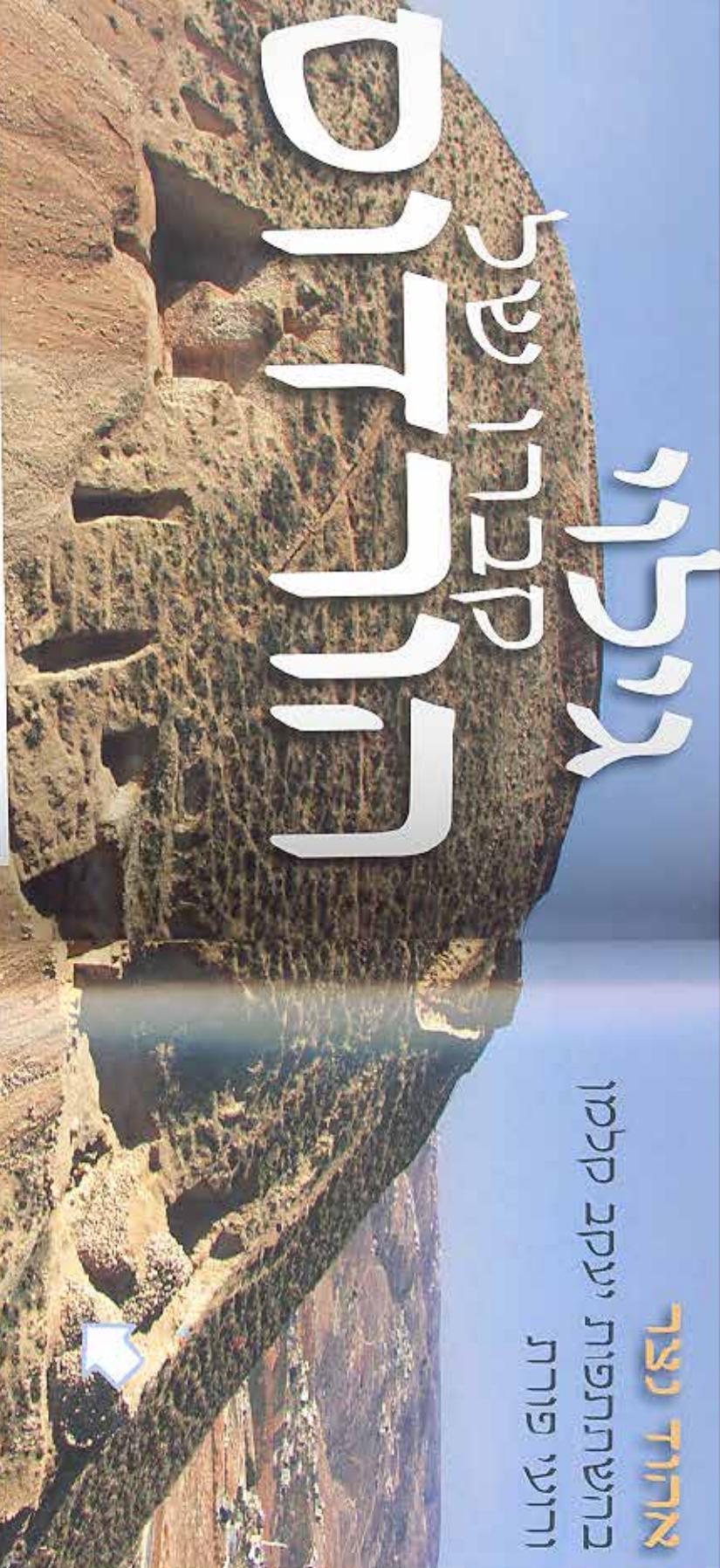
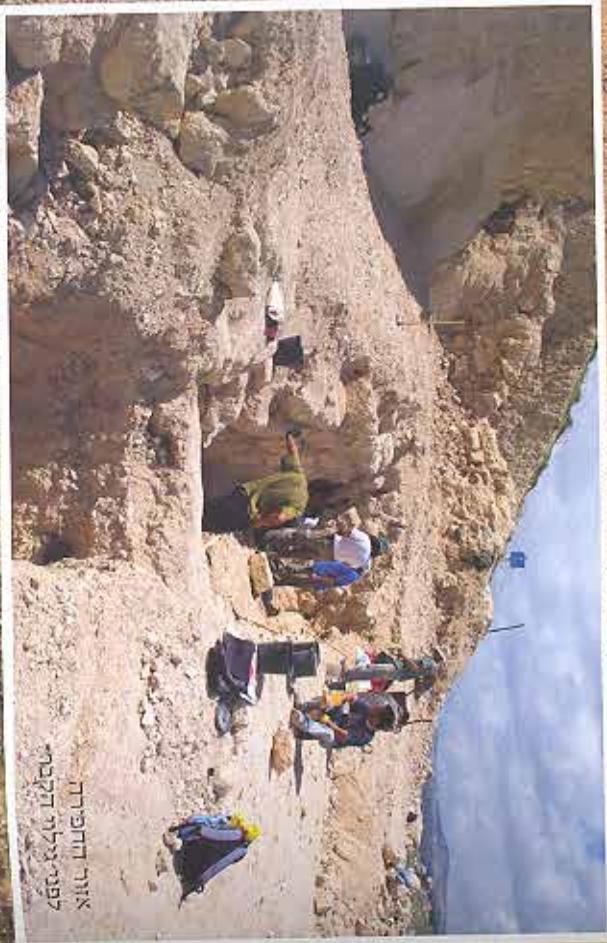


דוד נץ



אורה קומפנה
סבב הנזירים

מט עט'ל המדריך העפניו.
מוה'סיל הדרויין, עעל
אורה ריחיטשטיין אורה הקבר.
לחוד מינדיין על'ה מקום די
השאנ'ה מאוניאוליאם.



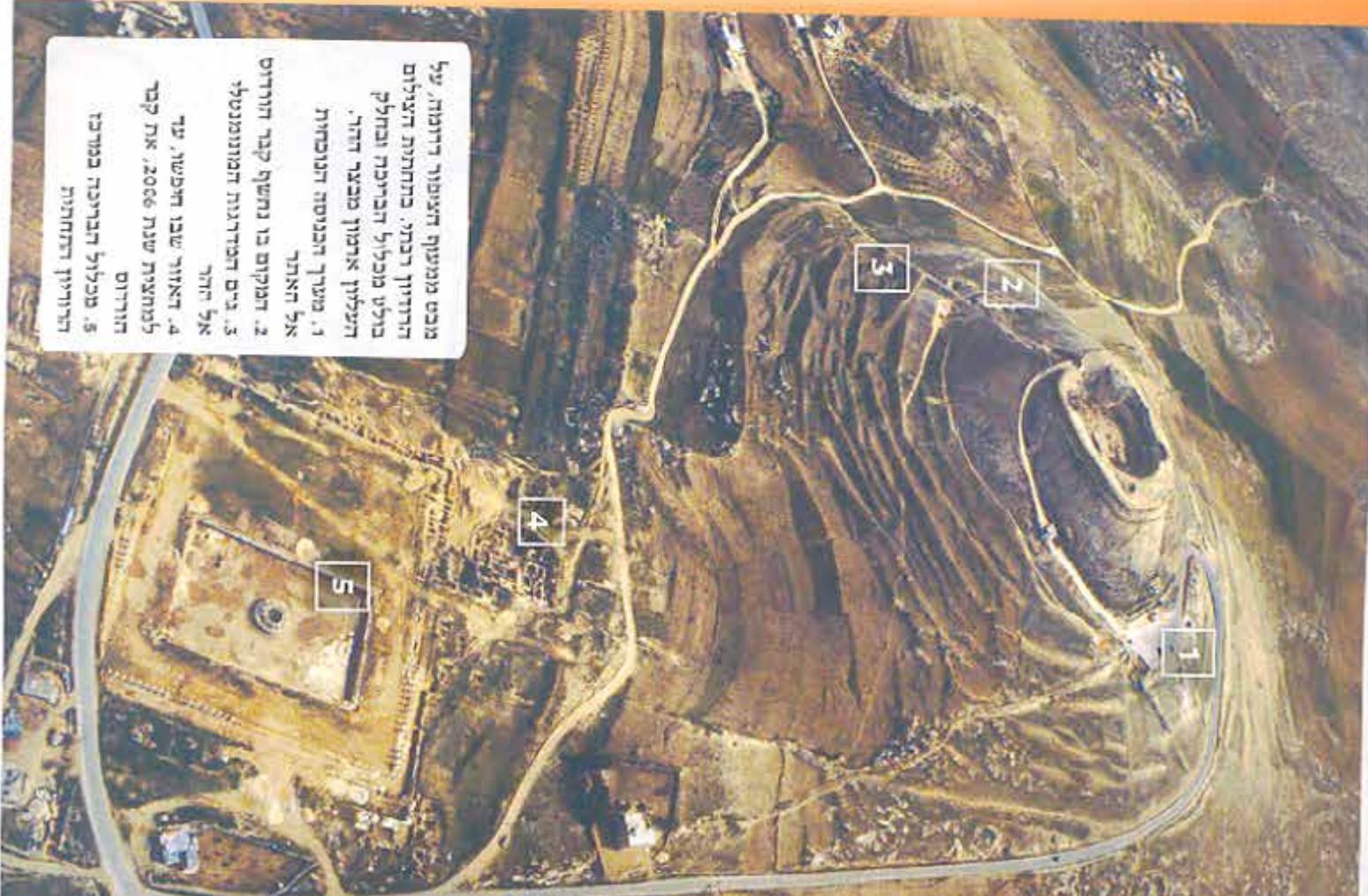
אם דהוריין הוא דמוקים בו אירעד בשוה 50 לפסח"ג ההונגווש בין ההורדים המוכרי – שעיה שעיבו את ירישלים בחשייא – לבן אנשי של מהריהו אנטינום. מיס, המלך הוחשנו שאניגנרטס בריח ביתם הפהרתם. עליים חילבה את הורדוס לחדפיון מנהנות וותשייה. בדורן התהביבה המכבבה המשיכו הבורדים ברכם עד שאגש של אנטיגונוס, אשר רדף אחידיהם מרגע שעודו אמו. מרוב התרגשות, או בעקבות המתה שבו היה שרו לאלה הריהה, מעט ואיבר את עצמו לדעת. לאחר שאגשי העליהו להרגיעו, עבד בנוריה ונחל ניעזון שאפשר לו לרמניש' במשען. ההורדים השיאו את בוי משפחתו ושותמי ראייש' במאדרה, ואה נאמגו שלחה לאחר מבן ההורדים. דבר בראחוב, הדשנו אוthem במקומם בו נבוגה לאחר מבן ההורדים. עניים באלכסנדריה וברחות, עד שהגיא לטרמא – מהה חפוא. ברכמו הומלך הדרודים על רדי הסנסט הרומי על יהודה. אולם רק לאחר מאבק שנמשך שלוש שנים, בהשתפות הכבא הורמל, האלי לגבור על מלחמו גאניגנבס ועללו עיל בס השלטן.

בעקבות האיוועים הלו' (הברית), ה'תאגנה', ותקרבו, ישחררשו בשנת 40 לפסח'ג' נדר הורדוס כי מקם קבורה גדרה בהדרודין. שם יונגה וכורה. ברם, מינימע חליעין ריה ברין בקשישים לאין ספור, שכן המרווקים המרווקים הרים נמצאו באור מדרבי, שבו השכビル הורדים לצער במו רדו צירוק' בדיל אמרון לייז' גדרול וטבלצער, לאחאר המכדאה. הדרודין גונעה לאורה את גבוי משפחתו ריבים מאגש' האצילה. בונסף העבר לשס המיל גס אה בירת' דמיהו' (שקרודם לבן) שכבה בבורת צורא' דבר שובי'ו שהייה קביעה של צוות הגאנמן לו. הריהו' ממנה עם האתרים החשובים של הורדוס, המכוקם מעטיין כמכלאן אריכיל רוזאי דטן שאים נפל במרטו מן המכלולים בהדרה הבית, בקיסריה, שומרין, בירחו' ועווד.

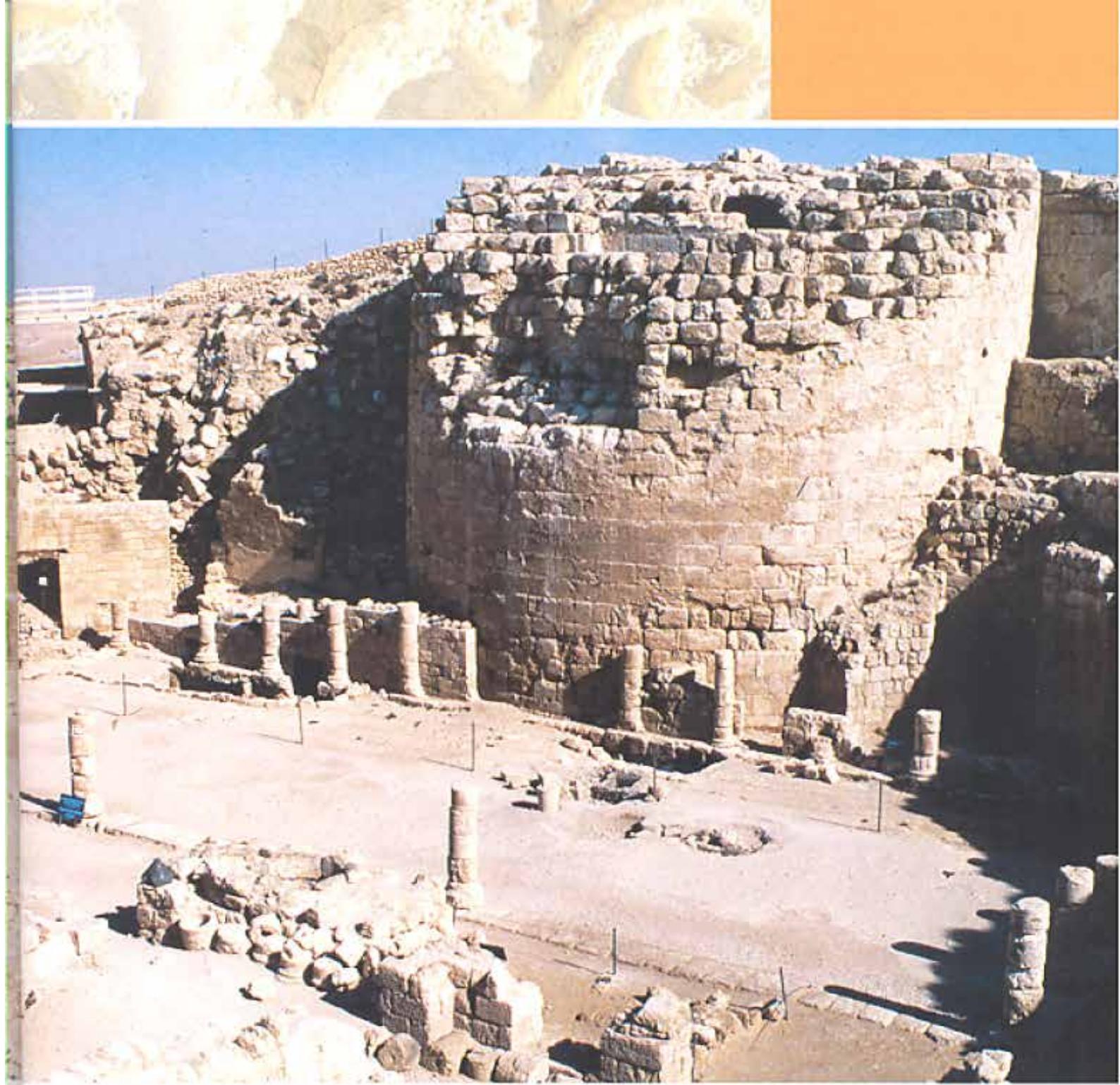
אחר הריהו' קשור להחלתו של המלך לריקבר בסביבה מרבית, מחו'ם לבירה. במקום נבואה ארמן' לייז' ענק, שעדר' את הרודין מוקם עליים שמתרבר לאתר טכני הכלל מתוכו עליון מוקב' בחרט עטבן. עדגונשא למורהקים ומראה הדעת' גם מירושלים.

...

דאגר המונומטאל והיטופור שמאחורי ריהוקו נוטעים רעל' רג'ל, שרבים מרים לוד החרקאות אחר מקום קבורה של הורדוס. פירה ראסוגה, בקנדה קמ'ן. ערבה בשנה 1850 בידי החקר הצרפתי פליסאן רה'טיסון, שתיאר את שרוי הורדין במסגרת סקר ארכיאולוגי' נחחב שערן בארץ ישראל וסביבותיה. כמו כל הסקרים הראשוניים שפעלו באן, החול ממחזית הדמאה ה'ג' ועד ראייה דמאה ה'ג'ן, דהסוטיס שם לב לא רק דמי הר דמי גודם לאם גם לשידורים דבאים שלמוגליהו. בז' השאר הבחינות סוקר הדאות בבריכת מים גדרלה (45AX07) המצואת ברכמו' דמנים שמכובן לדוד. דסוטי' התרשם מיחס'ן מושרין







המבנה העגול הניצב במרכזו הבריבכה. הוא שיער כי זהו מקום קבورو של הורדוס, וערך חפירה במקום.

בשנת 1972, עם תחילת עבודהתו בהרודיאון, חקרנו שוב ושוב מבנה עגול זה ולהפתעתנו מצאנו בתוכו חדר עגול שקוורות כללו גומחות קטנות, מסודרות בשורות זו על גבי זו, בדומה לקולומבריה (שובבי יוניים) המוכרים ממצדיה. בדיעבד התברר כי הקולומבריה כאן שייכים לתקופה הביזנטית וכי רה-יסוי לא נמצא כאן את מבוקשו.

מטרת החפירות הארכיאולוגיות בהרודיאון התחלת הייתה הרצון להתחקות אחר שרידי המבנים הגדולים שנתגלו

שרידי המגדל המזרחי העגול ובקרמתו חצר העמודים של ארמון מבצר ההר. על ראש המסדר האטום נראה קמרון המכסה על בור מים. חוקרים רבים סבירו כי יש לחפש כאן את קבورو של הורדוס



כבר בסקרים הראשונים, בורות הבדיקה הראשונים נחפרו בשידי הבריכה הגדולה והמבנה העגול שבמרכזה וכן במשתח הנרחב שהקיף אותם, ששימש ודאי כגן נוי. עד מהרה יכלנו להראות כי המקום שימש אמנים כבריכה, אף שעדיין לא נתגלה הקשר הישיר שלה עם מקור המים, אין ספק כי היא ניזונה (מלבד ממיל הנגר העילו בשעת ירידת גשמים) ממים שהובאו מבירוכות שלמה שבאזור אררטס מדרום לבית לחם, באמצעות אמה באורך של כ- 6 ק"מ. האמה נחקרה לראשונה בידי קונרד שיק בסוף המאה ה-19, ובשנית על ידי עמייחי מזור ויוחשע בהן בסוף שנות השישים.

נסתיינו רבות בראשית מחקרים בהרודיון התחלתית בצלום אויר מ-1968, שצולם זמן קצר לאחר מלחמת ששת הימים. בין השאר ניתן היה להבחין בצלום בבירור בשידי מבנה ענק מצפון ולמרגלות ההר, 'הארמון הגדל' (כ- 56x30 מ') ובמקביל לו, מצפון, השתרע שטח ענק (50x55 מ') שכונה בפיו 'המסלול'. אין ספק שהוא הוכשר בידי אדם והוא ברור בעבודה רבה, כולל הקמת קירות תמך גדולים ועובדות עפר נרחבות. ציוויל של המסלול היה ממערב למזרח. קצהו המערבי מצוי בסמוך, וכמה מטרים נמוך יותר, לפינה הדרומית-מערבית של המשטח שהקיף את הבריכה, שכונה על ידיינו 'מכלול הבריכה'. נציין כי רוב הסקרים הראשונים שסקרו את המסלול ראו בו משטח מעשה ידי אדם.

בשנות העברודה הראשונות (1972-1973) שייערכו כי המסלול שימש כהיפודרום. במקום היה מבנה בצורת ח' שניצב בקצתה המערבי של המסלול, בדיקות מיל ציר האמצע שלו, הנחנו כי מדובר בחלק ממבנה הכלול שורות ספסלים, מעין אודיטוריום פתוח לשמיים, שמננו צפו בתחריות. במהרה התברר כי המסלול צר מדי מכדי לשמש למושעי סוסים ומכרכבות, המחייב רוחב מינימלי של 50 מ', וכי המבנה (51x140 מ'), לא כלל ספסלים אלא מדובר מוקף גומחות וביניהן אומנות שניצבו על משטחים מוגבהים.

כמו כן עבדנו, שלא על פי התכנית המקורית, גם על ההר, לאחר שבחרוף 1973 אירעה התמוטטות במרכז המבנה העגול בפסגת ההר. העבודות נעשו בשיתוף עם בית ספר שדה כפר עציון והארכיולוג שמעון ארזי. במקום נתגלתה מערכת מנהרות מושלבת בבורות מים נימי הורדוס. הוא כללה גם עדות למנירה שנחפירה במהלך המרד הראשון ברומיים כגישה פנימית אל בורות המים.



1

1. מתנדבים בעבודה (74/1973) בתחום מערכת המנהרות מיימי בר כוכבא המצויות במעבה החר
2. קטע ממ阅读全文 המנהרות מיימי בר כוכבא, שהסתיים בפתח גיהה' שנוצר להפתיע את הצבאים הרומיים. הפתח, שנחשף בשנת 1974, מצוי ליד המאוזוליאום, שנרגלה שלושים שנה לאחר מכן...

2

בשנים הבאות, 1974-1980, הוקדו ממצאים רבים לחשיפת ארכנון החורף בירוחם, שהפתיעו בשפע ממצאים וgioונם ובקרכתם לפני השטח. העניין באתר יריחו, במוצא ואדי קלט גבר, רק לאחר שנתגלה מכלול ארמון החורף החשמונאי הגדל. הפעולות בהרודיון בשנים אלו העצמאותה לחקר מערכת המנהרות מיימי בר כוכבא בבטן ההה, ובחשיפת כניסה ביונית בקעה המזרחי של הארמון הגדל. בשנת 1980 חזרנו אל העבודה בהרודיון התחתית. בין היתר, ביקשנו להתחקות אחר המבנה בקעה המערבי של המסלול, שהוצע לזהותו – ללא ודאות – כמבנה המאוזוליאום של הורדוס. לאחר שהסתבר כי למסלול אין כל קשר להיפודרים, הרי האפשרות כי נבנה במיוחד לעירication עקס ההלוויה של המלך, הייתה סבירה ביותר. יוסף בן מתתיהו מתאר:

או הכנינו את קבורתו של המלך, וארכילאוס נתן דעתו על כך, שהלוויית אביו תהא דבת-העצאות ביזטור וישאו לפניו את כל תכשיטיו, כדי שיהיו גם הם בלוויית המת. המלך נישא על מיטתה זהב משובצת אבני יקרות מכל המינימ, (ועליה) שטיח ארוגמן; הגויה היהתה עוטפה בגדי פורפורה ומוקשחת בכחדר (ומעליו) היה מונח זריזהב, וליד ימיונו (של המת) הושם שרביט. סביבה דמייטה היו הבנים והמנון הקרובים, ואחריהם אנשי הצבע מחולקים לפי אוניותיהם או הבניינים. וכך היו ערכובים: הראשונים היו שומרי-הראש, אחר כך הגרוד התראקי, ואחריהם הגרמניים כמה שהוא, אחרי אלה אללה הגרוד הנאלטאי, כולם בכלי מלחמה. מאחריו אלה היה כל הצבע באילו הוא ווועץ למלחמה,



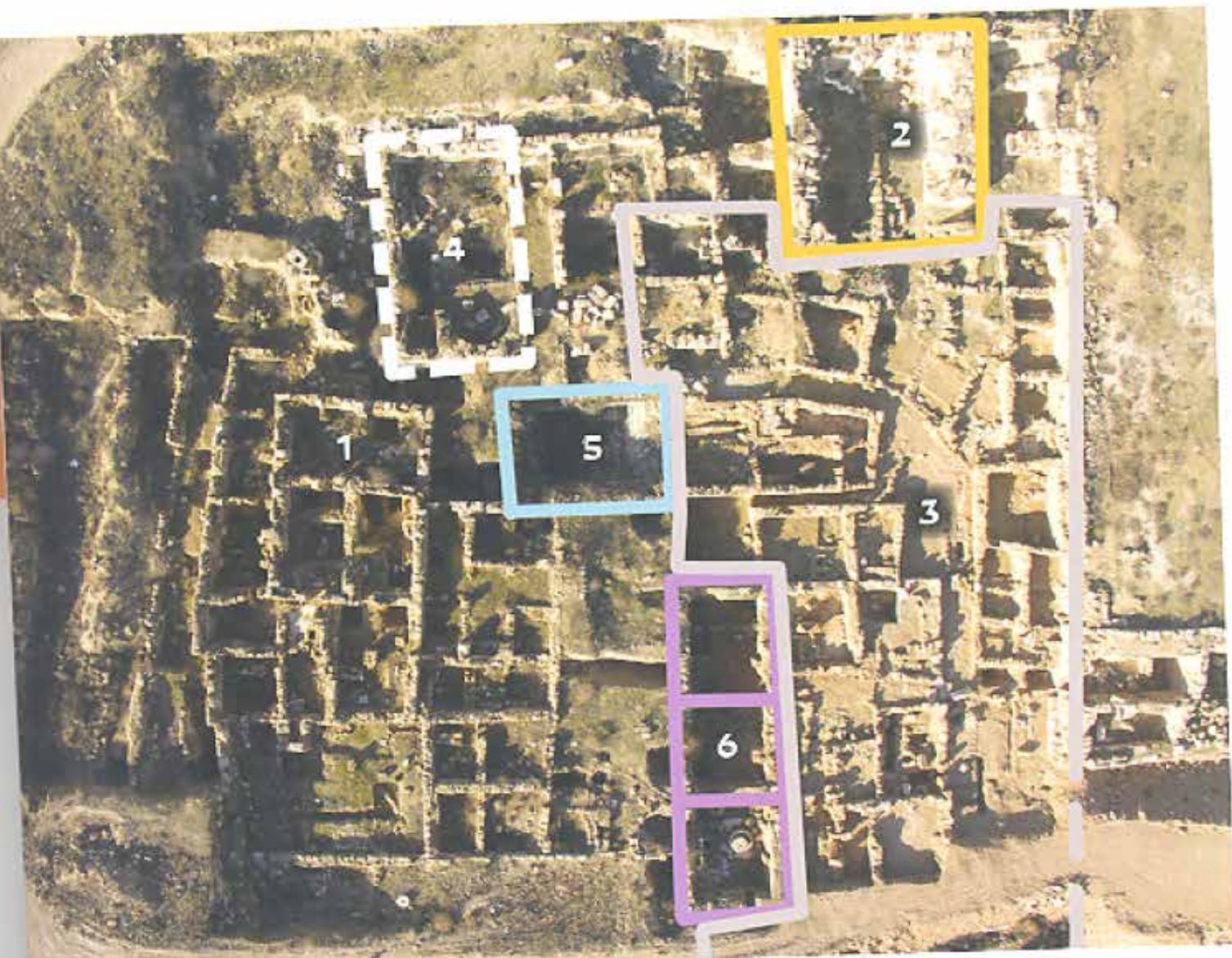
מבט אל האזורי שבונה על ירינו בעבר 'אחוות הקבר' ומכלול הבריכה בהרודיון התתיתית



מבט על ההר מפינת מכלול הבריכה בהרודיון התתיתית

בהנהגת ראש הורדוס וראש המערכת שלהם. אליהם נצטרפו חמש מאות עברים נושאי שםם, הם הילכו שמויה ריס להורדון, שכן בפקודתו של הורדוס שב היה קברתו. כך אפוא נפטר הורדוס מן העולם (קדמוניות היהודים י, 199-196).

האכזבה שנגרמה לאחר שהשלימו את חסיפת הבניין המונומנטלי והחדר שבעד, מבלי לגלות את קברו של המלך, התחלפה עד מהרה בתקווה חדשה. סמוך לבניין המונומנטלי נמצאו במפולת מצבורי אבני מסותרות למשען בסגנון הרודיאני, עם סיתות שלילים אופייני. רובות מהאבניים היו מעוטרות והעידו שהן היו שייכות



מבט עלי' על המקום שכונה בעבר 'אחות הקבר' – האזור בו חיפשה המשלחת את קברו של הורדוס בשנים 1980-2006
משמאלו: תכנית השלב השני בתכנון 'אחות הקבר'



1. יסודות מבנה דמיי יח' שנועד לשמש כמבואה לקבר (עט מקווה טהרה בצד), שפרק עוד בימיו של הורדוס; 2. הבניין המונומנטלי, שנועד לשמש כטקלין ובחוותו, בריבת השתקפות (בא); 3. המסולול, שנועד לטקס החולوية; 4. כניסה ביזנטית שנבנתה מאבנים מפוארות של בניין מימי הורדוס, שפרק; 5. מקווה טהרה גדול; 6. מבנה ביזנטי בן שלושה חדרים אשר ניצב על יסודותיו המקוריים מימי הורדוס (שאבנו נלקחו לבניין הבנוייה). נועד כנראה, לשמש כמבואה אל הקבר



המבנה המכונומנטלי שניצב בקצת המסלול שנועד להלויה בהרודיון תחתית

למבנה שהיה עשוי כמצבת הקבר או ככינסה למערת הקבורה. הרחבע את החפירה לכיוון המדרון (שמדרום) מתוך ההנחה כי האבניים נפלו מכיוון זה, להפתעתנו מצאנו במקום כנסייה מהתקופה הביזנטית שקיורותיה נבנו מהאבנים המפוארות, בשימוש משני. האבניים המערערות נשאו בחלקן דגמים צמחיים הארפייניים לימי בית שני, ובחלקם היו חלק מאפריזו דורו שהיה מקובל באטריות קבורה בירושלים וסביבתה.

החליטנו, על כן, להתמקד באיתור היסודות של אותן אבני מפוארות ששימשו לבניין הכנסייה. חשפנו במקום שטח גדול שרובו כלל מבנים מן התקופה הביזנטית – ככל הנראה מושבת נזירים שעסכו גם בחקלאות. מתחת לשידודים הביזנטיים וביניהם, מצאנו שלושה שרידים חשובים מיימי הורדוס:

מקווה טהרה גדול, שבמקורו היו בו שני פתחים היישר מן המסלול; יסודות מבנה דמוי ח', באורך 25 מ', ובצדיו מקווה טהרה. המבנה נועד להוביל אל מערכת קבורה ארך פורק עוד בימיו של הורדוס. עוד נחשפו שלושה חדרים מהתקופה הביזנטית (באחד מהם חשפנו בית בר שלם), שיסודותיהם נבנו כבר בימי הורדוס. מסקנתנו הייתה, גם אם לא נוכל להוכיח זאת בוודאות מלאה, שכאן מצוי מקור האבניים המפוארות. תחילת נשדו הקרויות ולאחר מכן נעשה שימוש ביסודות שנתרו לבנייה מחדש של שלושה חדרים. כאן, מכל מקום, עשויה הייתה להיות המבואה לחדר הקבר שעדין לא נחפר. טיבן וייחודה של האבניים המפוארות (שנעוו מאבן



גיר מקומית קשה מסוג המוכר בשם מיזו), מעידים על חשיבות המבנה שהיא כאן. כמו קודמו שפורק, הוא נועד ככל הנראה לשימוש כניסה אל מערת קבורה עתידית.

מסקנתנו בשלב זה הייתה כי באוצר שמנזרה לבניין המונומנטלי מצויים שני הלבים הראי שונים בהתקפות אחוות הקבר של הורדוס. בשלב הראשון נבנתה המבואה בלבד (עם מקווה טהרה קטן בצד), בשלב השני היה מורכב יותר, כולל לא רק מבנים הקשורים בקבורה אלא גם מסלול הלוויה גדול. בשלב הראשון היה מנתק מן הבניה בהרודיאן, בעוד שהשלב השני השתלב במערכת האורטוגונלית הכלולית, עם קירות מקבילים וניצבים זה לזו.

* * *

בקיץ 2006 השלمنר את חטיבת הקטע האחרון שעדרין לא נחפר בחלק המערבי של מסלול ההלויה, בקדמת הבניין המונומנטלי. כמו בחלקים האחרים של האזור הנרחב שחשפנו

תחילת החפירות באוצר המאווליאום





מבט אל המדרון הצפוני-מזרחי של הורדון. במרכזו הצלום בולט גוף המדרגות המונומנטלי שנבנה, בicularה, במיוחד עבור ההלוויה. מימין נראה פתחי בורותמים מימי הורדוס, ומשמאלו – האורוב נחשף המאוזוליאום

מאז 1980, גם כאן רוב המכטח הוא ביזנטי. מצאנו אמנים גם שרידים מימי הורדוס, כמו תעלת ניקוז מרכזית, בור שיקוע גדול שאליו הושלו כמה בותרות, ואפיו פינה קיר שكرמה להקמת המסלול שתפקידו לא נתחרור. עם זאת לא הועל ממצאים שהייתה בהם כדי לתרום לפתרון חידת הקבר.

לא יותר אלא לבדוק את האפשרות כי הקבר מצוי על גבי ההר. היה ברור שהקבר לא יכול היה להיכל בתחום הארמון המבוצר, מאחר שבכך היה מטעם את הבניין ומונע את השימוש בו כארמון. לעומת זאת האפשרות כי הקבר יימצא במעבה סלע האם, מתחת לראש ההר, נראה סבירה ביותר. קסמה לנו האפשרות כי הקבר יימצא בסופו של דבר מתחת למגדל המזרחי העגול. לא זו בלבד שמדובר זה היה המבנה הגבוה ביותר בבניין ארמון הר עגול ובאחר בולו, אלא שבמרכזו הוא היה מחובר עם הרודיאן התחתית בצריך אדריכלי מיוחד במינו, ציר 'החותם' בצורה אלכסונית את הבריכה הגדולה, ועובד לא רק במרכז המבנה העגול שבמר-

כוה אלא גם במרכז הבניין המונומנטלי שממערב למסלול (הטרקלין).

השאלה הגדולה שניצבה עתה בפנינו הייתה היכן להתחיל בחיפושים. בחרנו בלימוד קטע קיר משופע, שגובהו בין ארבעה לחמשה מטר, המצויה מתחת לפסגת הגבעה המקורית, שנבנה באבני גזית בסגנון הרודיאני. הוא לא נחשף בידי הפר-
ר

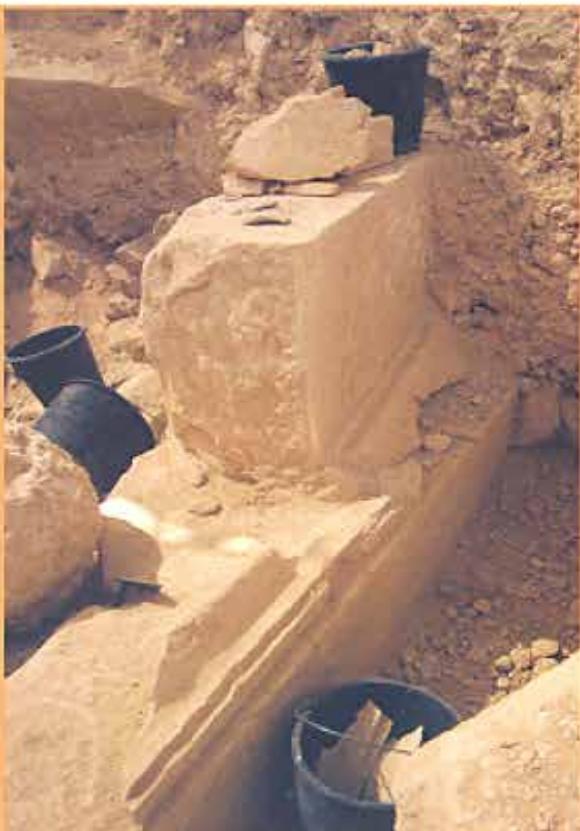
מסד המאווליאום
(הפורדים)



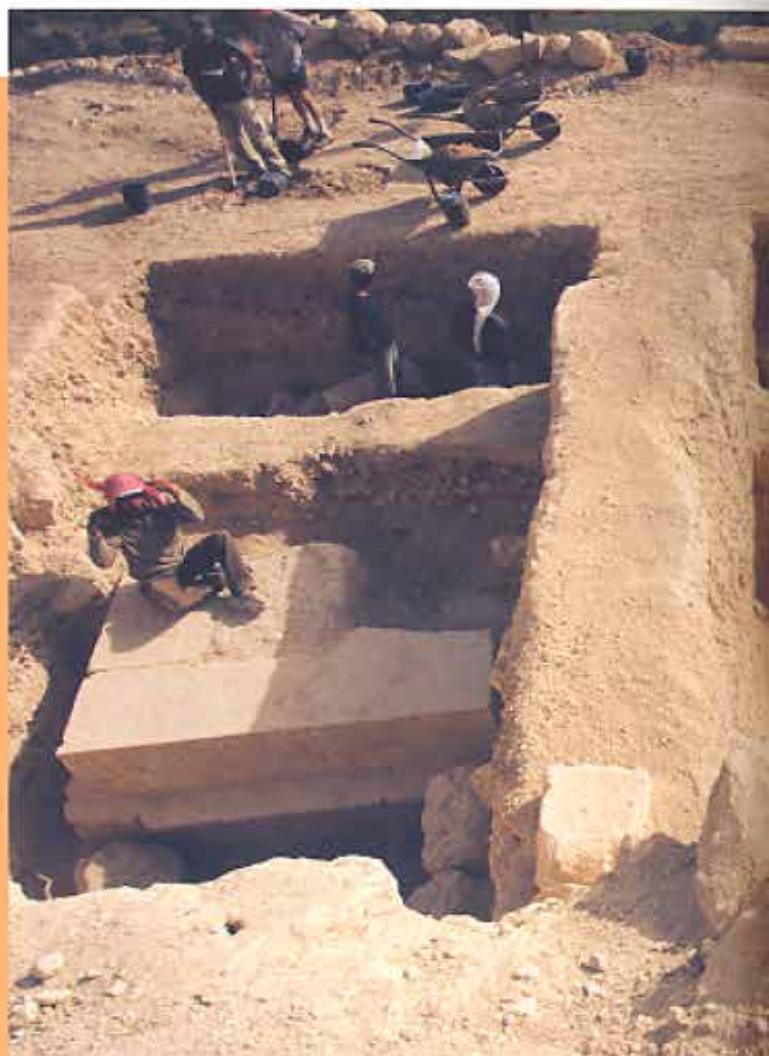
פרטיע ייבח האבן של מסד המאווליאום:
הקטע הראשון שנגלה

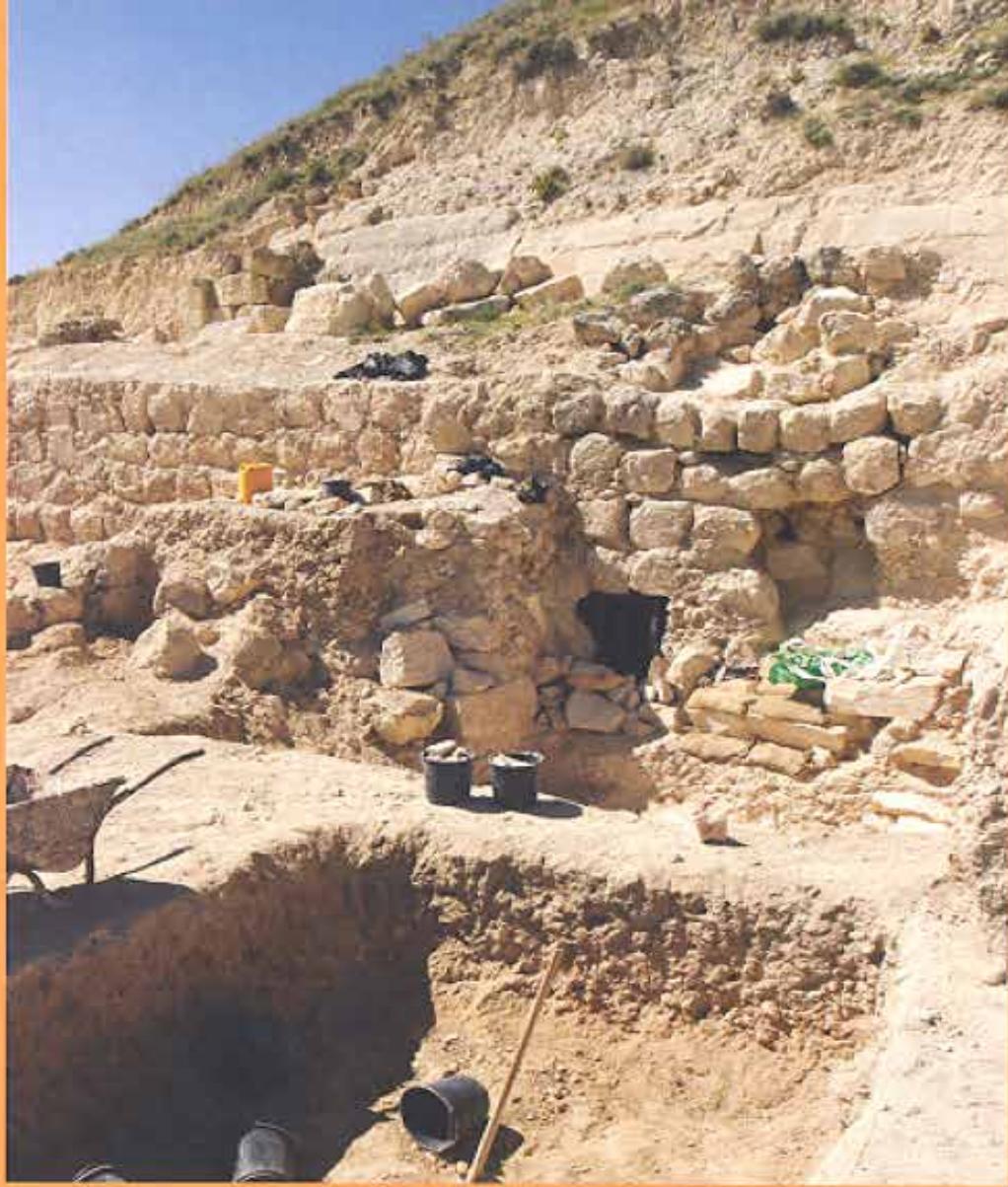
נציסקנים שעבדו במקום בשנים 1964-1967, אלא בשנים 1965-1966 על ידי מישחו אחר, שזהותו לא ברורה (אפשר שיחיפשו באן ארכזיות הנזכרות בмагילת הנחושת מקומראן). רובו של הקיר שנחשף בשנות השישים, ונראה היה כי תחילתו במד-רגות העולות לرأس ההר, כוסה במרוצת השנים. באמצע שנות השבעים, שעה שחקרנו את מערכת המנהרות מימי בר כוכבא, הסתבר שאחת מהן הוליכה לפתח חבי שבקרבת הקיר המשופע, מתחת לקיר נסוף, הבניי בצורה גסה, המצויה במקביל ובקדמת הקיר המשופע. בשלבים הראשונים של החיפושים, שהחלו בקי"ץ 2006, הלבנו בעקבות הקיר המשופע, וככלפי דרומ. הנחנו, כי הקיר קשור בין המדרגות העולות להר לבין מקום הקבורה המשוער. בנקודת המוצאה לא רק למרגלות המגדל המזרחי העגול, אלא גם על גבי ציר מזרח מערב החוצה את ארמון המבצר העגול. בנקודת זו הרחיבנו את החפירה בהנחה כי אכן נמצא את הכניסה לקבר.

את הכניסה המיוחלת אל הקבר לא מצאנו. לעומת זאת במהלך החיפושים עלו מספר נתוניים שסייעו לנו בהמשך עבודתנו. בין היתר הסנו שעלינו להתמקד בחיפוש אחר הקבר באזורי המדרגות העולות להר ובקטע הקיר המשופע והקירות שלפניו שנותרו כמעט בשלמותם. יש לציין כי בשלב הראשון, בשגגה הארמן המבצר העגול, העלייה להר הייתה ככל הנראה באמצעות שביל מתפתל שבדרך



אחד מדרגות המסדר של המאוזוליאום הממחישה את תחילת פירוק האבניים שנעשה, נראה, בימי המרד הראשון ברומיאים

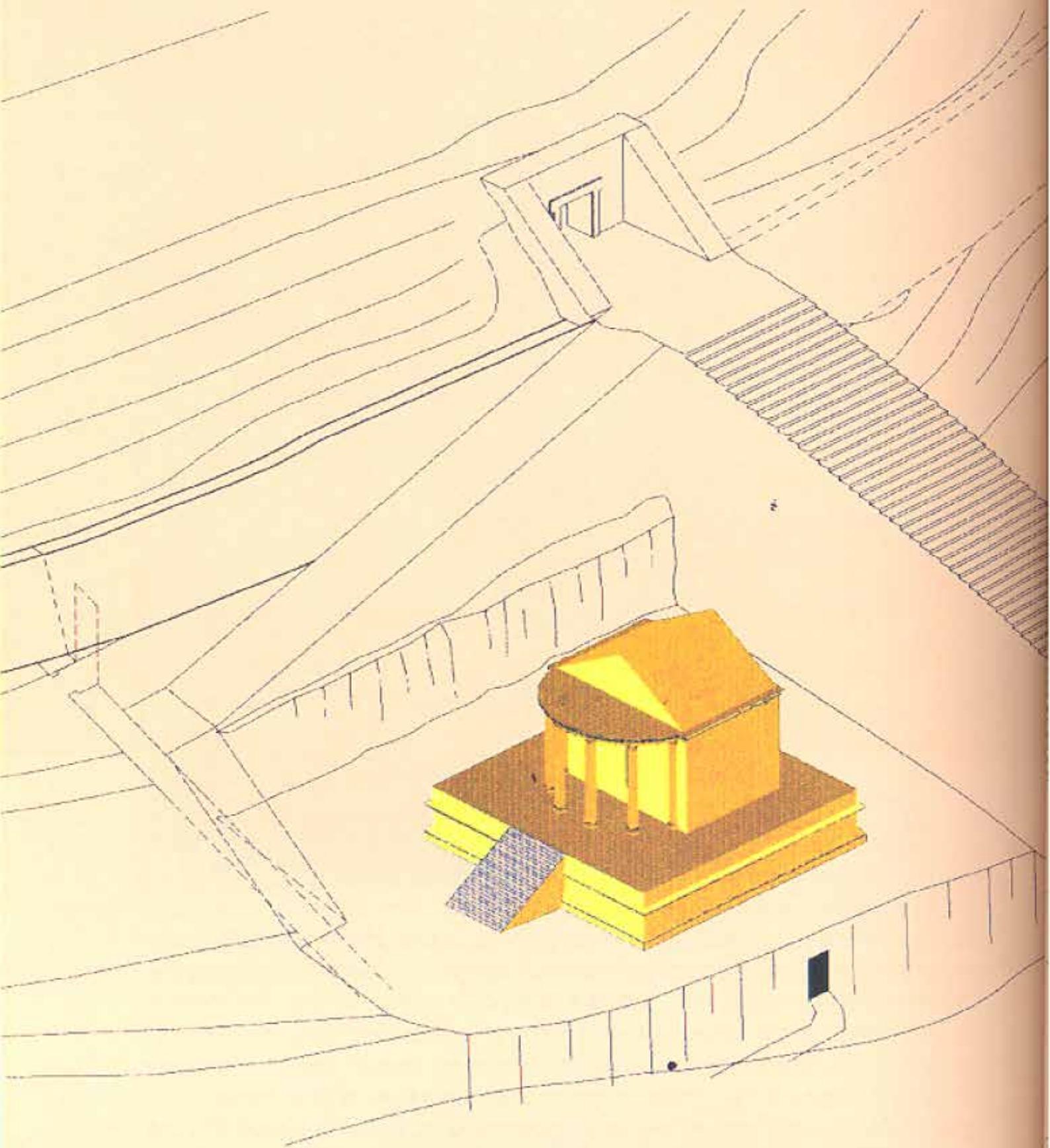




האזור בו נגלו שרידי המאוזוליאום. הפתח בקיר מימי הורדוס, שנחחשף ב-1974, נועד לגיהה ממערצת המנהרות

אבנו החומרה של המבצר ליד אורך המאוזוליאום
(מכוסה ביריעת פלסטיק) ושער משמאלו, שנבנה מאוחר יותר





ציור איזומטרי המתאר את המאוזוליאום בצד גשם המדרגות המונומנטלי,
ומותחת לשידי חומה שהקיפה במקורה את פסגת ההר.
השחזר הוא סכמטי ורך עם השלמת החפירות יוצע שחזור מלא. הפתח מתחתי
למונומנט מוליך לבור מים שנחצב בסלע עד בטרם נבנה המאוזוליאום



1



3



2

1. שבר כרכוב מעוטר מן המאוזוליאום
2. שרידי ברכוב מעוטר מן המאוזוליאום
3. שבר כותרת בן המאוזוליאום ומימין
שבר בן הטרקופר המפואר

לפסגה עבר ליד פתחי שלושה בורות מים, המצוים במחצית גובה ההר. בורות אלה נחצבו בסלע האם בודאי עם תחילת הקמתה של הרודיאון ונועדו להבטיח אספקת מים סדירה לארכזון המבוצר בראש ההר. בעת התקנת השביל, העדיפו המתכננים להקים כבש (סוללה) העולה בהדרגה ובמקביל לראש הקיר המשופע, על גבי סידור אחר שהחייב פריצה בקיר והקמת בית שער. לעומת זאת דומה כי קיר (משוער) שהקיף את הכבש עם פתח בקצתו (הפתח שרד) עשויים היו לשמש כתחליף לבית שער. נציג גם כי למרגלות הכבש, בדיק בציר שבו נבנה לאחר מכן גרם המדרגות המונומנטלי, גילינו בריכת מים גדולה שתפקידה לא הוכר.

קרוב לוודאי כי גרם המדרגות הרחוב (5.6 מ') והتلול, שהרידייו ידועים מזמן ראשית חקירותה של הרודיאון, נבנה באחרית ימיו של הורדוס, בודאי בשלב שבו הוחלט להסיט את הקבר מהרודיאון התחתית אל מדרון הגבעה (המדרגות מוזכרות



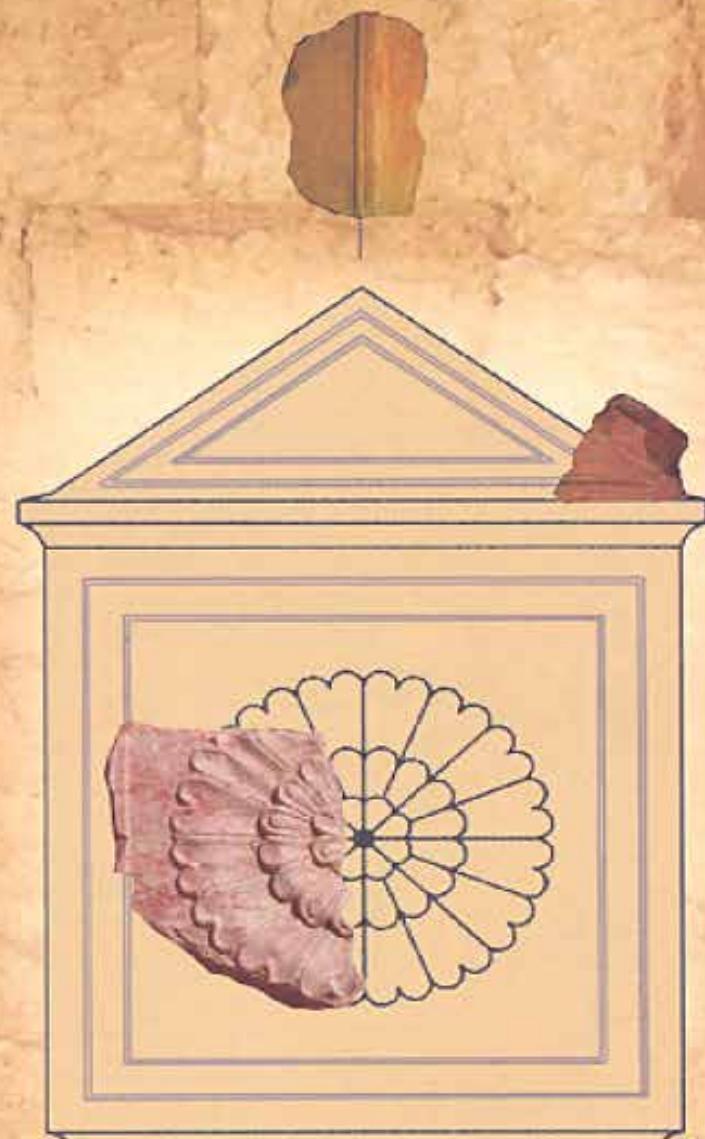
שבר מהסרג'וג המפואר של הורדוס, עם עיטור ורדה (רוזטה),
שנמצא מנותץ באזורי המאווליאום

בידי יוסף בן מתתיהו). דומה כי לשם הקמת גרים המדרגות נעשו שימוש באבני הקיר הסובב המשופע לאחר שפרק. ניתן לקבוע בבירור שהגרם המדרגות הרחבות נבנה מאוחר לכਬש שתואר לעיל, וכי הוא סתם את הבירכה שלמרגלותיו, מספר המדרגות 500, לפי עדותו של יוסף בן מתתיהו, הוא מדויק למדי, אף שהן לא שרדו. המדרגות לא היו משיש בדברי יוסף, אך מצאנו מספר מדרגות לבנות, שלא באחרן, העשוויות מאבן גיר קשה.

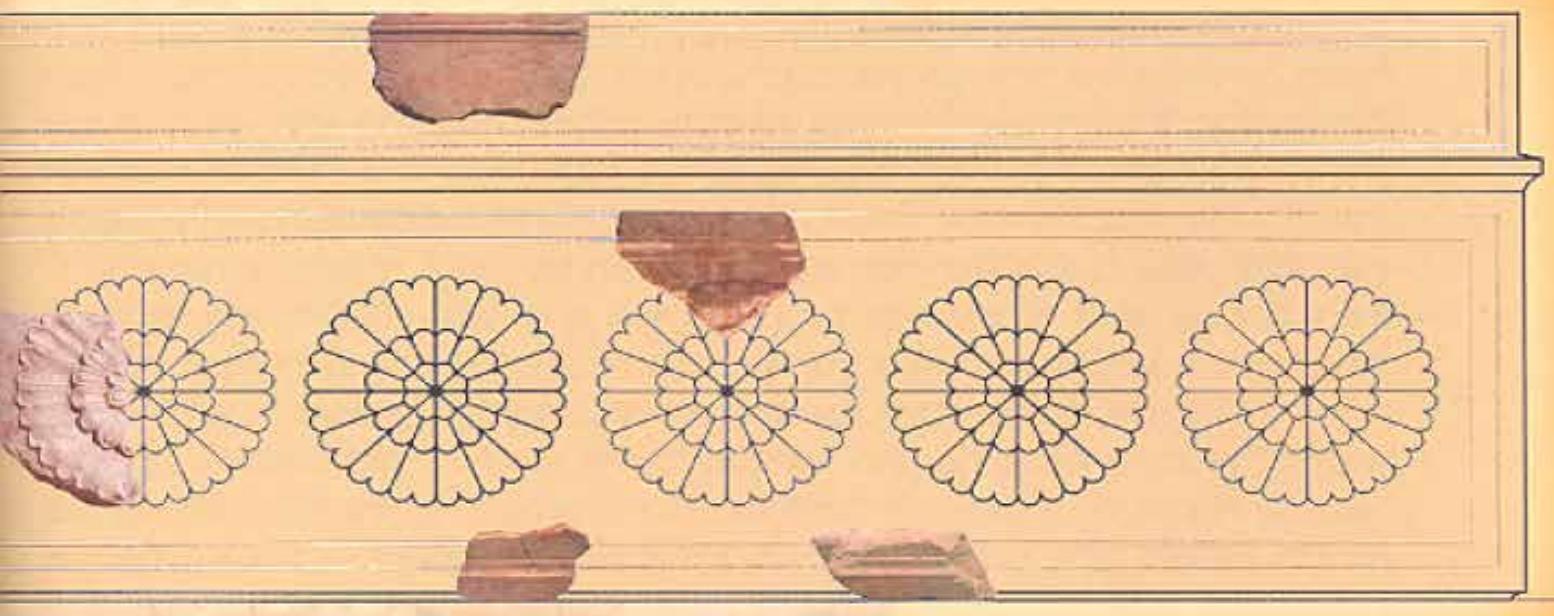
טרם עמדנו על חקר אופיו של המעבר בין גרים המדרגות הרחבות, שהיה גלי לעין וניצב על גבי קיר מסד שנובחו כ-4 מ', ולבין גרים מדרגות צר יותר שנתחם בתוך פרוזדור (שהחלקו מוכר סמוך לפסגה מן החפירות שערך גدعון פרלטראר בסוף שנות השישים, בעת שרשوت הטבע והגנים הכספיה את ההר לביקורי קהל).

במחצית חודש אפריל 2007, כמעט באקראי, תוקן כדי הכשרת השיטה ללימוד מערכות המדרגות והקשר שבינה ובין הכבש, קרוב מאוד אל פתח הגיחה מן המני- הרות, נמצאו שברי סרג'וג עשויים מאבן גיר קשה בגוון אדמדם, שבלווט על רקע האבנים המקומיות. שברים אלו הצטינו בעיבודם; ביניהם בלט שבר גדול יחסית

שחזר הסרקופג המלכוני
(מבט צדדי)



שחזר הסרקופג המלכוני,
מבט חזיתי (עיטור דומם
נתגלה על סרקופג בקבר הילני
המלך, בירושלים)



הסיבות לזיהוי האתר שנחחשף כקבר הורדוס

א. המבנה שנחחשף על צלע ההר, על עיטוריו, הוא מבנה מונומנטלי. כדיูן הסיבה הראשונה להקמת הורדון בידי הורדוס, הייתה רצונו להיקבר במקום (לפי יוסף בן מתתיהו).

ב. שירידי המבנה שנחחשף ועיטוריו האדריכליים המרשימים מסביר, מעידים על בנין מעוטר שניצב על פודיום (במה) האופייני למצבות קבורה.

ג. שרידי סרקופג המפואר הם העדות החשובות ביותר לכך שהזהו קברו של הורדוס (סרקופג דומה, אם כי קטן יותר, נמצא בקברי המלכים בדרך שכם בירושלים).

ד. בין הפריטים האדריכליים, נמצאו עיטורים בדמות אורנות (חיקוי לכדים שבhem נשמר האפר לאחר שריפת הגוף); אורנות רבות נמצאו באתרון, על גבי קברים נבטיים חצובים בסלע, בפטורה ובאתר נבטי בחצי הארץ.

ה. החפירות הוכיחו כי גם המדרגות המונומנטליות שעלו עד קרוב לראש ההר נtosפו לאחר מכן של הורדוס - ללא ספק בעקבות החלטתו להיקבר על ההר ולא באחוזת הקבר של מרג'לותו. המונומנט נמצא בפועל בקצת גרים המדרגות ובצד.

ג. איקות הבנייה של מצבת הקבר חריגה בהשוואה ליתר המבנים בהרodium. מדובר באבן גיר לבנות, עם סיתות עדין, וביחד עם גודלו המרשימים, הן מעניקות למבנה את ייחודו.

אורנה עיטורית שנמצאה בין
מפולות המאנוליאום



עם עיטור של ורדה (רroz'טה), בדומה לסרוקופגים המוכרים מירושלים של אותה התקופה, במיוחר מקבר הלני המלכה ('קברי המלכים'). היה ברור לנו, כי אנו קרובים אל אתר הקבר הנכשף. עדין התלבטו אם הוא יימצא גבוה יותר (כלומר מעל לבבש והקירות המשופע) או נמוך יותר, למרגלותו. לא היוינו צריכים להמתין זמן רב מידי, שכן לאחר ימים ספורים הגיענו למרגלות הכבש, אל ראשיו הקירות הבנויים באבני גזית מסותתות להפליא.

המאוזוליאום המלכוני כלל מasad מעוצב (פוריום) ועליו מבנה, כבל הנראתה בעל חדר אחר, שבו היה הסרקופג. רק חלקו של הפוריום שרד באותו, חלקו הארי פורק במתכוון, בעוד שהחדר שניצב מעליו פורק לחלוותין. רובות מהמבנה שנמצאו פזורות באזורי הפודיום הצטיננו בעיצובן האדריכלי הנאה. הן כללו שכרי עמודים וכותרות, חלקו אנטבלטורה (מערכת הקורות מעל לעמודים), בסגנון קלאסי ופרטי טים נספים. לתשומת לב מיוחדת ראייה קבוצה של אורנות, בשלוש בספר, שניצבו ככל הנראה על גבי המונומנט (במקורן בתרבות הרומיות, האורנות נעשו לאייחסון האפר שנותר לאחר שריפת הגויה, אך כאן לא הייתה נהוגה שריפת

מצאנו את קברו של הורדוס



אהוד נצר הקדיש 35 שנים לחפירת הרודיאן, מהאתן רים הגדולים, המורתקים ויוצאי הדופן שבנה הורדוס. פסגת מאויויה הייתה לחשוף את קברו של הורדוס, שלוונו נבנה הדור אדריכל המודים, שאף נשא את

מתים, והאורנות הן עיטוריות בלבד לאחסון האפר). האורנה היא גם חיקוי לכדר המקורי ונפוצה במיוחד בקבrios נבטים. להורדוס, כוכור, היה קשר משפחתי לנכדים (אמו קייפروس הייתה ממוצעת נבטית).

בעוד שהפודיות ניתן לשחזר, אך לשחזר המבנה שמעליו יש צורך בשברים נוספים. השלמת החפירה תשפק ודאי נתון זה. ניתן, עם זאת, לקבוע כבר עתה, כי לפחות חלק מן הבניין הנעלם היה עגול ומוקף עמודים, ברומה לדמותה המשוחה ורות של המדרגה התיכונה בארכנון הצפוני במצדיה.

שאלה שנותרת עדין פתוחה היא האם המונומנט נותר עומד כמוות שהוא, צופה לעבר ירושלים או שאולי בסופה בעפר, בחלק מן הקונוס הגדול שהקיף את ההר ולמעשה נעלם מן העין. המשך המחקר במקום עשו לענות גם על שאלה זו. עט זאת, לגילוי הקבר משמעותו רבה לגבי מהותו של אחר הורדון. גילוי מבסס את הדבקות והעקביות שהיו מנת חלקו של הורדוס בהתייחסותו אל האתר, והנדר שנדר לאחר אירועי שנת 40 לפסה"ג נתקיים במלואו, לא זו בלבד שהמלך נקבע כאן, אלא שגם ההנצחה נעשתה בצורה מכובדת ומורשית.

האדם והעורה לוזלת – מלואה בתחשות
שליחות וחתרה לשלים, ומעל לכל
עבדה קשה – היו נר לרוגלו בכל אשר
פנה. הנה כי כן לפניו נזכר נסף בהיס-
טוריה רצופת הפלאות של מדבר יהודה
ובית לחם, שבhem פועלו אישים נודעים,
שהטבחו את חותם על תולדות ארץ
ישראל ופועלים יצאו להתיילה אף מחוץ
לגבולותיה.

אהוד נצר נולד בירושלים בשנת
1934. הוא נשוי לדבורה ואב לארבעה
ילדים. הוא למד אדריכלות בטכניון
(1955-1958), ובה בעת שימש באדריכל
מתמחה בחפירות חצור. בשנת 1963
הצטרף למשלחת ידין למצרה ואחר
כך עסק בשחוורה מטעם רשות הגנים
לאומיים.

בשנים 1966-1972 עבד באדריכל
עצמאי, בעיקר במקומות היסטוריים,
כמו הרובע היהודי בירושלים וימין

שם של המלך הבנאי. לשם כך שנה
אחרי שנה, במשך למעלה מימיות דור,
עשה נצר בהרודון. הוא עבד ללא
ליות באקלים המדברי, באבק ובשמש
הкопחת, בשקדנות ובקשנות מעוררי
השתאות. לא החום הרב ולא העבודה
הפייסית הקשה וגילו המתקדם לא
הרתויה. בדרך האופיינית לו, בענעה
ובהתמורה שאין להן שיעור, הרחק
מואר הזורקים, הוא עשה את מלאכתו
בשהוא סוחף אחראי בלהט נערומים את
אנשי צוותו.

מעבר לתגלית המרתתק, בעלת
חשיבות העולמית, לפניו גם סייר
אנושי מרתתק, של אדם הדבק במטירה
שהציב לעצמו שנים ארוכות, במיזמים
מקצועיים, באמונה, בדבקות ובהתמדה
מופתניים, עד לגילוי הנכסף.

ניתן לראות בכך מעין פרט לאיש,
שהדבקות בערכיים והיוושר, אהבת

שנחחשף בית הכנסת מרשים במיוחד. כמו כן לקח חלק בחשיפת בתיה הנקנשת בעין גדי ובסוטיה. ב-1998 הוא גילתה את בית הכנסת מימי החשמונאים ביריחו, אל שכן בית הכנסת הקדום ביותר שנתגלה בארץ.

אי נצר נחשב למומחה בעל שם עולמי לארכיטקטורה הרודיאנית ואף פרסם ספר מקיף בנושא זה (באנגלית). לאחרונה הוענק לו פרס 'חוקר ציון' לשנת תשס"ח, בידי מרבית אינגבורג לילמודי ירושלים במחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה ע"ש מרטין (זוס) באוניברסיטת בר-אילן. הפרס ניתן בהוקרה על מפעל חיים בארכיאולוגיה, ועל תרומתו לחקר ארץ-ישראל בכלל ירושלים וסביבתה בפרט.

משה. בסוף שנות השישים הצערף לאור נברשתה העברית בירושלים כמורה. בשנות השבעים סיים את לימודי הדור קטרט בנושא ארמונות הורדוס במצדה, יריחו והרודיון. ב-1980 מונה למרצה בכיר, ולימדים היה לפ羅פּסּוֹר בחוג לארכיאולוגיה.

חפירות יריחו, שתוכנו תחילתה בחפירה משנית, הפכו עם גילוי הממצאים הרבים להפירה נרחבת ורבת שנים, שנמשכה מראשית שנות השבעים ועד לשנת אלפיים. נחשפו בהן ארמונות מרהיבים, שכלו בריכות שחיה, מקוואות ופסיפסים מימי החשמונאים ומימי הורדוס.

בשנות התשעים עמד אי נצר בראש משלחת החפירות בציפורி, במקומ

נסקור עתה את סיפורי גילוי הקבר מפני החופר עצמו.

המטרה המוצחרת של בואי להרודיון, בשנת 1970 ובמסגרת עבודות הריד שליח שהתחלתי באותה שנה, הייתה לימוד המכול' ההרודיאני רב המידות. רבים מן השירדים המרשימים בלטו מעל פני השטח, עוד טרם החלו החפירות. התמונה שהלכה והתרבה לניגר עיניו, כבר בשנתיים הראשונות לעבודה באחיה, הביאה אותו ליום הקמת גן עתיקות בכל תחומי הרודיון התתיתית, שבו תוכנן לשזור, בין השאר, את גני הנוי מיימי הורדוס. הרעיון התקבל עד מהרה, אך מלחמת יום הכיפורים דחפה את תחילת מימושו בכעשור.

איתור מקומו של קבר הורדוס לא היה על סדר יומי בשלוש השנים הראשונות לעבודתי בהרודיון, ולא nisiתי להציג על מיקומו האפשרי. רעיון החיפוש נולד תוך כדי חפירה ובריעבד, המיקום שבו נתגלה הקבר היה בלתי צפוי לחЛОוטין. נציין, עם זאת, כי מספר חוקרים הציעו שיש לחפש את הקבר על פסגת הדר – ובמיוחד בסיס המגדל המזרחי העגול. פסלתி אפשרות זו לחלוטין הן לאור היכרויות העמוקה עם ארמנון מבצר ההר ואופיו האדריבלי, והן בעקבות הסקרים והחפירות שערכנו במעבה ההר בשנים 1973/74.

חיפוש הקבר החל לאחר חשיפת הבניין המונומנטלי בעיר התתיתית שבקעה המסלו. זאת, לאחר שהתבDATAה הנחה מוקדמת שהמסלו נועד לשמש כהיפודי רום, הכולל מושבים לצפייה בתהרויות. התברר כי מדובר במאהולאים, אך לא נמצא בבניין שום רמז לקבר וגם לא בחדר הסמוך. עם זאת דבקנו בהנחה שהמסלו נבנה במיוחד לטקס ההלוויה של המלך.

גילוי חשוב במיוחד בנסיגנותו לאיתור הקבר, היה סמוך לבניין המונומנטלי. במקום נחשפו אבני הרודיאניות מסותחות להפליא, שהלkan השתיר לאפריז בסגנון הדורי – עיטור שהיה נפוץ בקרבirs מימי הבית השני בירושלים ובסביבתו. כשהתברר כי האבנים נפלו מכנסייה ביזנטית סמוכה אשר עשתה שימוש חזרה באבניים, החל למשמעות 'המרדף' הארוך והקשה אחר מקורן של אבניים אלו, שנמשך כעشر שנים (אשר בעקבות האינטיפרות התפרש על 25 שנים). חיפוש ממושך זה לא נסתיים ללא תוצאות. לא זו בלבד שחשפנו מבנים רבים מהתקופה הביזנטית, אלא חשפנו גם מבנים מן התקופה הרודיאנית, אשר היו קשורים מעבר לכל ספק באחוות הקבר שנעדתה במקורה להיות באזור בו עבדנו. התעקשנו להכיר שטח זה עד תומו וגם אם לא מצאנו הוכחה חותכת למקור האבנים המפוארות הרי מצאנו מבנה ביזנטי בן שלושה חדרים שנבנה אל נכוון על יסודות מבנה הרודיאני מפואר, שפרק בעת הקמת הכנסייה ושימש קרוב לוודאי מקור לאבניים.

במחצית שנת 2006, עם השלמת החשיפה של האזור שבחוות הבניין המונומנטלי (שנועד לדעתנו לשמש טרקלין של מערכת הקבורה), נפל הפור והחלנו לחפש את הקבר על מדרון ההר. ההנחה הייתה כי יש לחפש את הקבר לא בפסגת ההר, אלא במעבה הסלע מתחת למגדל המזרחי העגול של ארמן מוצץ ההר. בשלב הראשון 'דבקנו' בקיר משופע, בניו בסגנון הרודיאני, שהוא חשוף על מדרון ההר, בסמוך לגרם המדרגות שעלה אליו, ואשר סברנו כי הוא קשור בגישה אל הקבר. גם אם הקונטפציה (של קבר מתחת למגדל המזרחי העגול) הופרכה, הרי החיפוש הפעם לא ארך שנים אלא מספר חודשים בלבד. בסופו של דבר, במידה מסוימת של מקרים, נtagלו שרידי מבנה הקבורה והסרוקוף המלבוחי, בסמוך לגרם המדרגות המונומנטלי שהוליך להר מצפון.

קשה להאמין, אך לא זו בלבד שבעת לימוד מערכת המנהרות מיימי בר כוכבא בשנת 1974 היינו ממש בשולי מבנה הקבורה (בעת חשיפת פתח גיחה מתוך המנהרות אל מדרון ההר), אלא שאotta שעה גם גילינו בור מים מיימי הורדוס שבדיעדן הסתבר כי הוא מצוי ממש מתחת למאהווילאים. בתוך הבור נבנו עוד ביימי הורדוס שני קירות עבים, אשר בניסיון להבנתם אמרנו לעצמנו: "יתכן והיה מעלייהם בנין כבד שחייב את בניהם". בשלב זה של מחקרנו, הקבר לא היה עדין על סדר היום – וرك 35 שנים לאחר המכחה סודם של קירות אלו.

במרוצת 35 השנים שאנו קשור להרודין, התקבלה תמונה מרשימה על אופיו של אתר יהודי זה, שבودאי לא היה נבנה אל מולא החלטת הורדוס להיקבר therein. לגילויו של הקבר נודעת, על כן, חשיבות רבה בהבנת משמעות האתר. עם זאת, מי ייתן וגם גן העתיקות הנרחב, שהתחיל להיבנות אך נעצר בעקבות המתייחות באזור, יחזור לקром עור וגידים ויופיע לאחר תיירות מן השורה הראשונה, כפי שתובנן.

ג.ב. א.ש.